

Andrzej Bonusiak, Edyta Czop

***RAPORT O SYTUACJI POLONII I POLAKÓW
ZA GRANICĄ 2009, WARSZAWA 2009;
RAPORT O SYTUACJI POLONII I POLAKÓW
ZA GRANICĄ 2012, WARSZAWA 2013***

W okresie ostatnich pięciu lat Ministerstwo Spraw Zagranicznych dwukrotnie podjęło wysiłek opracowania dokumentu omawiającego wszystkie zasadnicze zagadnienia związane z funkcjonowaniem środowisk polskich za granicą oraz działaniami prowadzonymi w Polsce na ich rzecz. Rezultatem tych starań stało się opracowanie dwóch przywołanych w tytule raportów (*Raport 2009; Raport 2013*).

Koncepcja dokumentów

W pierwszych zdaniach *Wprowadzenia do raportu z 2013 r.* jego Autorzy piszą, iż zarówno to, jak i wcześniejsze opracowanie to „obszerne, wiarygodne i wnikliwe opracowanie przedstawia rozmiary, stan i kondycję wielomilionowej polskiej diaspory w świecie”. Dalej precyzują, że ich celem było dostarczenie maksymalnie zobiektywizowanej wiedzy dotyczącej tego zagadnienia poprzez umożliwienie wypowiedzi:

- przedstawicielom polskich placówek dyplomatyczno-konsularnych;
- osobom reprezentującym interesy polskich środowisk w danym państwie (zazwyczaj przywódcom największych organizacji polonijnych);
- przedstawicielom tych organów państwa polskiego, które czynnie zaangażowane są w działania na rzecz środowisk polskich w świecie;
- największym organizacjom społecznym w Polsce, których statutowym celem działalności jest działanie na rzecz Polonii i Polaków za granicą (*Raport 2009: 9; Raport 2013: 8*).

W założeniu takie zróżnicowanie umożliwić miało zbudowanie pełniejszej, bardziej wiarygodnej, bo naświetlanej z różnych punktów widzenia, wizji Polaków na świecie.

Twórcy opracowań dążyli do uzyskania możliwości czytelnego prezentowania treści. W tym celu przyjęli powtarzalność poszczególnych elementów tekstu, które odpowiadały na postawione pytania badawcze. Autorzy starali się zaprezentować treści składające się na „podstawowe informacje o polskich zbiorowościach”. Próbowano udzielić informacji na temat:

- historii oraz liczebności środowisk polskich i ich struktury organizacyjnej;
- najważniejszych problemów środowiskowych;
- kondycji środowiska na tle społeczeństw przyjmujących (pozycji w społeczeństwie i polityki prowadzonej wobec mniejszości narodowych w poszczególnych państwach);
- obrazu Polaka i Polski w mediach i podręcznikach szkolnych poszczególnych państw.

Powyższe dane pozyskiwane były od przedstawicieli polskich służb dyplomatycznych. Równoległe do tego zwrócono się do przedstawicieli środowisk polskich w poszczególnych państwach o przygotowanie informacji na temat najważniejszych problemów poszczególnych środowisk oraz ich oczekiwań w stosunku do Polski. Jednocześnie zaś poproszono przedstawicieli wybranych polskich instytucji państwowych oraz organizacji działających na rzecz Polonii o przygotowanie informacji przedstawiających ich działalność w obszarze polonijnym, analizę ponoszonych wydatków oraz kierunki działań w przyszłości (*Raport 2009*: 9–11; *Raport 2013*: 8–9).

Budowa wewnętrzna

Raporty mają zblizoną budowę wewnętrzną, składają się z trzech części. Każda z nich poświęcona jest innej tematyce. Pierwsze części opracowań są utworzone w oparciu o informacje zebrane przez przedstawicieli polskich placówek dyplomatycznych oraz uzyskane od przedstawicieli wybranych organizacji polsko-polonijnych, są one pogrupowane tematycznie w podrozdziałach prezentujących sytuację w poszczególnych państwach.

W *Raporcie* z 2009 r. przedstawiono trzydzieści większych i mniejszych środowisk polskich na świecie. Kolejno omówione zostały: Argentyna, Australia, Austria, Belgia, Białoruś, Brazylia, Czechy, Dania, Francja, Grecja, Hiszpania, Irlandia, Islandia, Kanada, Kazachstan, Litwa, Łotwa, Mołdawia, Niderlandy, Niemcy, Norwegia, Rosja, Republika Południowej Afryki, Rumunia, Stany Zjednoczone, Szwecja, Turcja, Ukraina, Wielka Brytania, Włochy. W kolejnym z dokumentów dodano do tego jeszcze trzy państwa – Paragwaj, Urugwaj i Węgry. Dwa pierwsze nie zostały jednak zaprezentowane odrębnie, a znalazły się w rozdziale zatytułowanym *Ar-*

gentyna, Paragwaj, Urugwaj. Jest to jedyny przypadek, w którym w podrozdziale raportu przedstawiono sytuację istniejącą w więcej niż jednym państwie (*Raport 2009*: 14–282; *Raport 2013*: 13–282).

W części drugiej poświęconej *Działalności instytucji państwowych na rzecz Polonii i Polaków za granicą* omówionych zostało kilkanaście najważniejszych instytucji państwowych prowadzących działalność na rzecz środowisk diasporowych. W 2013 r. przedstawiono działalność Kancelarii Senatu RP, Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Gospodarki, Ministerstwa Sportu i Turystyki, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Ministerstwa Spraw Zagranicznych. We wcześniejszej wersji dodatkowo omówiono Kancelarię Prezesa Rady Ministrów oraz Urząd do spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych (MSW zaprezentowane zostało pod ówczesną nazwą Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji) (*Raport 2009*: 283–391; *Raport 2013*: 291–376).

W obu przypadkach w trzeciej części dokumentów znalazły się raporty przygotowane przez trzy najbardziej zainteresowane działalnością na rzecz Polonii i Polaków za granicą organizacje społeczne istniejące w kraju, a to: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”, Fundacja „Semper Polonia” (*Raport 2009*: 392–450; *Raport 2013*: 377–436).

Pierwszy z dokumentów kończą podsumowania, w których Autorzy starali się ogólnie przedstawić *Sytuację Polonii i Polaków za granicą oraz postrzeganie Polski w świetle Raportu i Wnioski i rekomendacje*. Takich części nie zamieszczono w drugim z analizowanych opracowań (*Raport 2009*: 451–466; *Raport 2013*).

Autorzy

Autorstwo obu opracowań ma charakter zbiorowy. Poszczególne ich części zostały przygotowane przez różnych autorów posiadających różne przygotowanie zawodowe i w różny sposób interpretujących stawiane pytania, a co za tym idzie, przywiązujących wagę do różnych kwestii. Ogólnie rzecz biorąc, teksty przygotowane zostały przez osoby czynnie zaangażowane w działalność polonijną. Można wśród nich wyodrębnić dyplomatów, którym powierzone zostały sprawy polonijne, przedstawicieli polskich organizacji społecznych działających na rzecz rodaków za granicą, pracowników instytucji państwowych mających w swoim przy-

dziale czynności sprawy diaspory oraz samych przedstawicieli Polonii (*Raport 2009; Raport 2013*).

Taka sytuacja sprzyja wiarygodności prezentowanych informacji czy opinii, ale jednocześnie niesie ze sobą groźbę pewnej jednostronności spojrzenia wynikającej z ograniczania się Autorów do bardzo wąskiego, oderwanego od całości kręgu zainteresowań. Jest to jednak cecha charakterystyczna dla tego typu opracowań, są one zrozumiałe, choć oczywiście utrudniają odbiór przekazywanych treści. W typowych opracowaniach czy też raportach przygotowywanych przez naukowców tego typu usterki eliminuje zazwyczaj redakcja naukowa, jednak w przypadku opracowań przygotowywanych przez MSZ tego typu nadzoru (merytorycznego) nie było. Zresztą sama wyjściowa koncepcja prezentowania poszczególnych grup informacji właściwie wyklucza syntetyzowanie danych, przyjmując do realizacji monograficzny wariant ujęcia tematu.

Uwagi i komentarze

Analizowane raporty są wartościowymi materiałami dokumentującymi stan środowisk polsko-polonijnych w wybranych państwach świata oraz działalność prowadzoną w Polsce przez wybrane instytucje i organizacje społeczne na rzecz Polaków za granicą. Ważny jest w tym przypadku sam fakt podjęcia wysiłku organizacyjnego, którego rezultatem jest powstanie rozbudowanego obrazu działalności polonijnej na świecie. Jest to o tyle istotne, że w chwili obecnej nie ma dostępnej publikacji o walorach syntetycznych dających w miarę pełny obraz tego fragmentu rzeczywistości. Są wprawdzie cząstkowe opracowania (przykładowo: Bera 2011; Bonusiak 2013; Czop 2013; Gawin 2010; Kaczmarczyk 2008, Kawczyńska-Butrym 2009; Leska-Ślęzak 2003; Niedźwiecki 2010; Romejko 2002, Walewander 2000), prace zbiorowe (przykładowo: red. Kolarska-Bobińska 2005; Jaźwińska, Okólski 2010; Piątkowska-Stepaniak 2007; Nadolski, Rybczyński 2006) czy raporty (przykładowo: Duszczyk, Wiśniewski 2007; Grabowska-Lusińska, Okólski 2008; Kaczmarczyk, Okólski 2005) prezentujące wybrane zagadnienie i obszary polonijne, ale ostatnia z prac, w której autorzy starali się dać możliwie pełny i spójny obraz dziejów i stanu współczesnego Polonii i Polaków za granicą i działań podejmowanych na ich rzecz prezentuje stan wiedzy na koniec XX w. i jako takie stopniowo coraz bardziej się dezaktualizuje (Walaszek 2001).

Omawiane raporty mają więc niewątpliwie walor poznawczy, gdyż pozwalają się zorientować w kolejnych zmianach i procesach, które szczególnie zintensyfikowały się po przyjęciu Polski do Unii Europejskiej. Warto

podkreślić, że MSZ podjęło wysiłek opracowania analizowanych dokumentów w odstępie pięciu lat, co gwarantuje uzyskanie nie tylko bezpośrednich danych określających aktualny stan, ale również wypracowanie sobie przez czytelnika obrazu następujących procesów i ich rezultatów.

Dane zawarte w raportach pozwalają na wypracowywanie przez poszczególne instytucje państwowe i organizacje społeczne koncepcji działań na rzecz Polaków za granicą. Są więc w rezultacie ważnym elementem pozwalającym na krystalizowanie się zasad polityki polonijnej prowadzonej przez Warszawę. Odzwierciedleniem tej polityki są z jednej strony działania praktyczne podejmowane przez różne wyspecjalizowane instytucje, a z drugiej kolejne plany czy programy działań na rzecz Polonii przyjmowane do realizacji przykładowo przez Ministerstwo Edukacji Narodowej czy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (*Program rozwoju oświaty... 2009; Raport. Od wymiany... b.d.; Miodunka 2011*).

Generalnie rzecz biorąc, poszczególne elementy opracowań przygotowane były na podstawie bezpośrednich materiałów źródłowych, często osobistych doświadczeń Polaków żyjących za granicą, pracujących w kraju na ich rzecz lub sprawujących nad nimi opiekę dyplomatyczną. Nie ulega wątpliwości, że jako takie mają one znaczną wartość poznawczą, która jednak jest poważnie ograniczona z powodu braku aparatu naukowego. Wprawdzie wiadomo, że przykładowe dane i informacje prezentowane w częściach przygotowanych przez pracowników placówek konsularnych pochodzą z wewnętrznych opracowań, raportów i sprawozdań, ale nie jest to w żaden sposób możliwe do udowodnienia w inny niż pośredni sposób. Tak samo jest w przypadku informacji przygotowanych przez instytucje i organizacje pozarządowe.

Grzechem pierwotnym obu raportów jest ich budowa, która utrudnia odbiór przekazywanych treści. Aby uzyskać całościowy obraz opisywanej sytuacji, czytelnik jest zmuszony do zapoznania się z całymi, liczącymi powyżej 400 stron opracowaniami. O ile w pierwszym z dokumentów autorzy zdecydowali się na zamieszczenie rodzaju podsumowania, w którym zwrócili uwagę na najważniejsze ich zdaniem zagadnienia dotyczące przedstawianej tematyki – w dwóch ostatnich fragmentach opracowania, o tyle w drugim nie ma takiej próby (*Raport 2009: 451–466; Raport 2013*).

Pewne problemy następcza również sposób przekazywania treści; nie jest on, bo w tego typu pracach zbiorowych nie może być jednorodny wewnętrznie. W rezultacie poszczególni autorzy w znacznej mierze piszą po swojemu, zwracają uwagę na różne zagadnienia i różnym problemom poświęcają gros swojej uwagi. Brak konsekwencji w przedstawianiu tekstu widoczny jest w kwestiach merytorycznych. Uważny czytelnik bez trudu zauważy, że o ile w przypadku dużych środowisk pol-

sko-polonijnych autorzy mieli poważne problemy ze zmieszczeniem się w wąskich ramach objętościowych, o tyle przynajmniej w kilku przypadkach (małych lub najnowszych środowisk) nie było specjalnie o czym pisać. W rezultacie odnosi się wrażenie, że twórcy tych fragmentów robili wszystko, aby wypełnić otrzymany schemat narracji niezależnie od faktycznie istniejących realiów. Wystarczy porównać, jak bardzo różnią się od siebie zapisy dotyczące takich państw, jak Niemcy, Stany Zjednoczone czy Wielka Brytania od Islandii, Łotwy czy Mołdawii. Błąd ten powtarzany jest konsekwentnie w obu przypadkach (*Raport 2009*: 121–125, 154–165, 177–185, 219–230, 253–265; *Raport 2013*: 112–119, 150–160, 177–186, 216–225, 266–282).

Szczególne zdziwienie budzi w tym przypadku część historyczna raportów. Wydaje się, że jest to najbardziej nierówna, a wręcz zbędna część tych opracowań. Dokumenty autorstwa MSZ powinny dawać podstawy do wypracowania sobie zdania o aktualnej kondycji środowiska polskiego za granicami i współczesnych działaniach na jego rzecz. Próba pokazywania historii tych środowisk w sytuacji, kiedy istnieją solidne opracowania naukowe dotyczące tych zagadnień, są pomyłką. Cóż bowiem może dać zamieszczenie historii Polaków w Australii, Kanadzie czy na Ukrainie skrócone do tekstu zajmującego kilka stron? (*Raport 2009*: 23–27, 126–133, 242–254; *Raport 2013*: 22–27, 120–126, 250–259; por. przykładowo bibliografia zamieszczona w: Walaszek 2001: 553–561). O wiele więcej dałoby rozbudowanie analizy współczesnej sytuacji Polaków choćby poprzez sięgnięcie do większej liczby opinii członków środowiska.

Poważnym mankamentem jest również całkowite pominięcie istniejących przecież opracowań naukowych, w których poruszane są zagadnienia omawiane w raportach. Nawet jeśli były one wykorzystywane przez autorów poszczególnych części tych opracowań, to nie ma po tym fakcie śladu. Dobrym rozwiązaniem byłoby zapewne zamieszczenie bibliografii, w której znalazłyby się opracowania wykorzystane podczas przygotowywania dokumentów. Taki zabieg zdecydowanie ułatwiłby czytelnikom możliwość dotarcia do szerszych informacji dotyczących zagadnień polonijnych. Po lekturze obu raportów ich czytelnik (szczególnie rozpoczynający dopiero badania w tej tematyce) nie ma najmniejszej szansy na określenie literatury, do której powinien dotrzeć.

Kolejną kwestią widoczną w trakcie analizy obu opracowań jest powtarzalność znacznej części informacji pomiędzy jednym i drugim tekstem. Dotyczy to nie tylko przywołanych wcześniej tekstów omawiających historię środowisk polskich, ale także fragmentów charakteryzujących sytuację poszczególnych środowisk. W rezultacie jest kilka takich opracowań, które pomimo upływu lat różnią się w minimalnym stopniu.

Wyglądają tak, jakby autorzy ograniczyli się jedynie do dodania kilku nowych informacji do pierwotnych tekstów. W tym miejscu trzeba również zaznaczyć, że w części przypadków redaktorzy sami złamali przyjęte przez siebie zasady, ograniczając się wyłącznie do zamieszczenia informacji pozyskanych przez dyplomatów. Taka sytuacja nie jest wyjątkiem, skoro w wydaniu z 2009 r. dotyczy ona Australii, Kandy i Turcji, a w 2013 r. odpowiednio Australii, Białorusi, Francji, Hiszpanii, Kanady, Kazachstanu, Mołdawii, Stanów Zjednoczonych, Turcji, Wielkiej Brytanii (*Raport 2009*: 23 - 27, 126–133, 239–241; *Raport 2013*: 18–21, 36–43, 74, 80, 87–98, 120–133, 159–160, 216–225, 246–249, 265–282). Oznacza to, iż przyjęte wyjściowo założenie o oddaniu miejsca na wypowiedzi dla przedstawicieli organizacji polskich było wielokrotnie łamane.

Podobne usterki zauważalne są również we fragmentach poświęconych działalności prowadzonej przez polskie instytucje i organizacje. W tym jednak przypadku zasadniczo powtórzenia ograniczają się do części, w których omawiane są wytyczne określające zasady działalności. Ich praktyczna realizacja jest przedstawiona na podstawie analizy danych bezpośrednio odnoszących się do czasu powstawania raportów. Znakomitym przykładem są teksty poświęcone Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Po pierwszej części zawierającej opis realizowanych przez Ministerstwo za granicą celów i zadań, które są do siebie bardzo podobne, zamieszczone zostały informacje o różnych formach działań i ich rezultatach. W pierwszym przypadku omówiono sytuację mającą miejsce w latach 2004–2008, w drugim pomiędzy 2008 a 2012 r. (*Raport 2009*: 300–309; *Raport 2013*: 317–331). Ogólnie rzecz biorąc, druga część raportów daje szansę na wyrobienie sobie zdania co do zagadnień związanych z działalnością polonijną instytucji państwa polskiego.

Zbliżone wartościowo są również informacje zamieszczone w trzeciej części dokumentów, przedstawiające raporty najważniejszych organizacji pozarządowych. Także i w tym przypadku najpierw podane zostały podstawowe informacje dotyczące tych struktur organizacyjnych i ich działalności, a następnie bardziej szczegółowe sprawozdania. Zakres chronologiczny przekazywanych danych jest identyczny ze schematem przyjętym dla instytucji rządowych (*Raport 2009*: 392–450; *Raport 2013*: 377–436).

Reasumując, trzeba podkreślić, że oba *Raporty* są niewątpliwie rezultatem bardzo potrzebnej, celowej inicjatywy. Dają one szansę wyrobienia sobie zdania na temat drogi, jaką przeszły poszczególne środowiska polskie znajdujące się na świecie po 2001 r., a więc od ostatniej próby syntetycznego ujęcia tej tematyki przez grupę specjalistów, a także jaką drogę przeszły polskie instytucje państwowe i organizacje społeczne działające na rzecz Polonii i Polaków za granicą. Analizowane teksty zawiera-

ją gros cennych, a nawet bardzo cennych informacji i często są niezastąpionym źródłem wiedzy, ale jednocześnie obejmują wiele danych przestarzałych lub zgoła zbędnych do wyrobienia sobie prawidłowej opinii co do przedstawianej w tekstach tematyki. Poważnym błędem było zaniechanie przez autorów drugiego z raportów próby określenia najistotniejszych zagadnień polonijnych, którą podjęto w 2009 r. Niezależnie jednak od różnych braków i usterek nie ulega wątpliwości, iż w chwili obecnej są to jedyne tej wagi opracowania, które mogą służyć do wypracowania całościowego spojrzenia na zagadnienia polsko-polonijne.

Bibliografia

- Bera R., 2011, *Emigranci polscy w nowym środowisku pracy*, Lublin.
- Bonusiak A., 2013, *Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Rzeszów.
- Czop E., 2013, *Migranci polscy w krajach unijnej piętnastki (1992–2011). Wybrane zagadnienia*, Rzeszów.
- Gawin T., 2010, *Polskie odrodzenie na Białorusi 1988–2005*, Białystok.
- Jaźwińska E., Okólski M., (red.) 2010, *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Warszawa.
- Kaczmarczyk P., 2008, *Współczesne migracje zagraniczne Polaków – aspekty lokalne i regionalne*, Warszawa.
- Kaczmarczyk P., Okólski M., (red.) 2005, *Migracja specjalistów wysokiej klasy w kontekście członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, Warszawa.
- Kawczyńska-Butrym Z., 2009, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin.
- Kolarska-Bobińska L., (red.) 2005, *Emigrować i wracać. Migracje zarobkowe Polaków a polityka państwa*, Warszawa.
- Leska-Słęczak J., 2003, *Polacy w Holandii. Przeszłość i teraźniejszość*, Toruń.
- Miodunka W., (red.) 2011, *Program nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy od A1 do C2*, Kraków.
- Nadolski M., Rybczyński W., (red.) 2006, *Polonia i Polacy w krajach Unii Europejskiej*, Pułtusk.
- Niedźwiecki D., 2010, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków.
- Piątkowska-Stepaniak W., (red.) 2007, *My emigranci. Wspomnienia współczesnych Polaków z życia na obczyźnie*, Opole.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, Warszawa 2009.
- Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, Warszawa 2013.
- Raport. „Od wymiany kulturalnej do nowej inteligentnej siły”. Promocja Polski przez kulturę. Raport opracowany na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako jeden z raportów o stanie kultury*, red. P. Potoroczyn, współpraca O. Wysocka, A. Laskowski, N. Dublińska, b.d.
- Romejko A., 2002, *Duszpasterstwo polonijne w Wielkiej Brytanii*, Toruń.
- Walaszek A., (red.) 2001, *Polska diaspora*, Kraków.
- Walewander E., 2000, *Problematyka wychowawcza w środowiska emigracyjnych*, Lublin.